

Микитчик Андрій Васильович –
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінології та кримінально-
виконавчого права Національної
академії внутрішніх справ

ГОЛОВНІ НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ РЕЙДЕРСТВУ В УКРАЇНІ

Досліджено проблемні питання незаконного захоплення підприємств та запропоновано широкий комплекс дієвих заходів запобігання рейдерству в Україні.

Ключові слова: рейдерство; заходи запобігання; незаконне захоплення; злочинність.

Исследованы проблемные вопросы незаконного захвата предприятий и предложен широкий комплекс действенных мер предупреждения рейдерства в Украине.

Ключевые слова: рейдерство; меры предупреждения; незаконный захват; преступность.

Investigated issues of illegal takeovers and offered a wide range of effective measures to prevent raiding in Ukraine.

Keywords: raiding; prevention; illegal seizure; crime.

Сьогодні в Україні частими є випадки вчинення суспільно небезпечних дій, пов'язаних із силовим протиправним захопленням підприємств різної організаційно-правової форми, які в народі йменуються як «рейдерство». За даними Українського союзу промисловців і підприємців, в Україні діє 35–50 спеціалізованих рейдерських груп, що складаються з досвідчених юристів і економістів.

Кількість рейдерських атак щороку перевищує 3000, а їх результативність становить понад 90 %. Збитки від рейдерських захоплень оцінюються в 3–5 млрд дол. щорічно, а середньостатистична норма прибутку рейдерів становить сотні відсотків. Масштаб захоплень приватної власності стає загрозливим не тільки для окремих галузей бізнесу, а й для держави загалом, оскільки призводить до погіршення інвестиційного клімату в країні, знищення окремих секторів бізнесу, зниження ефективності розподілу ресурсів і використання національного багатства, негативних змін якості структури власності, сприяє зростанню корупції у виконавчих, судових та правоохоронних органах. Світове економічне співтовариство вважає рейдерство показником слабкості країни та її економіки.

Питання рейдерства досліджували багато вчених, а саме: розкриття поняття та суті рейдерства, причин його поширення та особливостей –

С. М. Анісімов, Т. Бабич, А. М. Бандурка, М. В. Бондаренко, М. Грішенков, Є. Дмитрієва, П. А. Некрасов, О. В. Осипенко, А. А. Пиманова, М. І. Фаенсон; історію розвитку та наслідки досліджували Ю. Д. Борисов, Н. Гуторова, М. Г. Делягин, В. І. Ллюхін, В. О. Ісправніков, М. Лящунко, В. О. Мандибуря, В. Стадник; механізми рейдерських захоплень та організаційно-економічні і правові методи протидії їм розглядали П. Астахов, Д. В. Беловецький, А. А. Богатиков, А. Й. Гуров, Ю. В. Конєва, І. Є. Мезенцева, С. Симаков, Є. Д. Стрельцова, О. Шустик, А. Ю. Федоров, А. В. Чуясов; оцінку ризику рейдерського захоплення здійснили В. Грачов, А. Самодідько, Є. О. Сидоренко, С. В. Симов'ян, Р. А. Кірюшин, М. А. Кричевський та багато інших. Але вивчення робіт учених свідчить про недостатнє дослідження питань запобігання рейдерству в Україні.

Метою дослідження є розроблення положень щодо формування ефективних державних механізмів запобігання рейдерським захопленням в Україні. Відповідно до цієї мети, основними завданнями є дослідження практики запобігання рейдерським захопленням, розроблення пропозицій з формування ефективних державних механізмів запобігання рейдерству в Україні.

Термін «рейдерство» має давню історію. У середньовіччі рейдерами називали крупні надводні кораблі, які під час війни займалися потопленням ворожих кораблів. Сьогодні ж значення цього слова дещо змінилося. Тепер рейдерами називають організації, які здійснюють силове поглинання підприємства за своєю ініціативою або на замовлення зі сторони. Перші дослідження цього явища в економічному аспекті було проведено в США [1].

Історія виникнення рейдерства як одного з інструментів перерозподілу власності в Україні пройшла такі етапи:

1) рекет (1989–1993 рр.) – примусове стягування з підприємця постійної плати за послуги з охорони (іноді дійсно надаваної). Основний об'єкт захоплення – позитивний фінансовий потік;

2) приватизація (з 1992 р.) – переведення державної власності у власність директора підприємства. Об'єкт захоплення – майновий комплекс державного підприємства;

3) банкрутство (з 1996 р.) – доведення до банкрутства з подальшим викупом або виділення дочірніх та малих підприємств. Об'єкт захоплення – земельні ділянки, будинки, споруди;

4) схема оскарження приватизації (з 2004 р.) – зміна власника приватизованого підприємства. Об'єкт захоплення – майнові комплекси колишніх державних підприємств;

5) власне рейдерство (з 2004 р.) – зміна власника шляхом недружнього поглинання. Об'єкт захоплення – діючий приватний бізнес;

6) глобальна світова криза (з 2008 р.) – послаблення підприємств за рахунок девальвації національної валюти та вимивання оборотних коштів з подальшим їх виходом з ринку або поглинанням більш крупним ринковим оператором. Об'єкт захоплення – діючий приватний бізнес;

7) з 2010 р. – нова хвиля перерозподілу власності. Об'єкт захоплення – діючий приватний бізнес [2, с. 171].

Нині ми можемо спостерігати вершину розвитку та досконалості дій рейдерів. Рейдерство для багатьох людей стало успішним бізнесом, що приносить шалені прибутки та швидко розвивається. Так, успішно реалізованим вважається рейдерський проект, строк реалізації якого не перевищує шість місяців. Звісно, це відносний вимір успішності та відносний строк реалізації проекту. На практиці зустрічаються і такі проекти, які тривають понад три роки. Рейдери за успішної реалізації проекту витрачають приблизно до 30 % ринкової вартості активу підприємства – «цілі». Таким чином, у разі вдалої реалізації рейд-проекту за короткий час рейдерським компаніям вдається заробити досить великі грошові кошти. Однією з причин розвитку рейдерства в Україні можна назвати відсутність єдиного державного органу, на який покладався б обов'язок протидії рейдерству.

Чимало фахівців зазначають, що основною проблемою того, що рейдерство в Україні існує і розвивається, є недосконалість судової системи та корупція в судах. З цим не можна не погодитись, оскільки, на наш погляд, велика частка успіху рейдерських атак залежить від рішень судів. Однак і суди нічого не роблять для протидії рейдерству. Прийняття рекомендацій Президії Вишого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» № 04-5/14 від 28 грудня 2007 р. та узагальнення судової практики з вирішення корпоративних спорів Верховного Суду України свідчить саме про те, що суди не стоять осторонь існуючої проблеми. Хоча сьогодні є непоодинокими рішення судів, на підставі яких власників великих пакетів акцій без їх відома позбавляють корпоративних прав на користь рейдерів, не маючи на це жодної законної підстави. Також одним із ключових чинників існування рейдерства в Україні є те, що на такому етапі розвитку держава не здатна швидко вдосконалювати законодавство. Це призводить до того, що деякі нормативні акти або повністю, або частково втрачають свою актуальність, з'являються прогалини в законодавстві. А прийняття нових нормативних актів, як правило, має хаотичний характер. Поширена сьогодні і ситуація, за якої чинні нормативні акти своїми нормами прямо суперечать один одному, або суперечливі нормативні акти приймаються одним і тим самим державним органом. Багато важливих законопроектів, які за своєю природою покликані захистити законного власника майна від рейдерів, упродовж багатьох років так і залишаються законопроектами. Усі ці обставини, пов'язані з недосконалістю законодавства і надають можливість рейдерам розробляти та успішно втілювати свої схеми в життя. Не останню роль у діяльності рейдерів відіграє корупція в державних органах. Корумпованість окремо взятих чиновників дає змогу рейдерам маніпулювати роботою державних органів, виконувати їх замовлення, що значно полегшує втілення задумів рейдерів у життя. Так, на успішному підприємстві впродовж місяця здійснюється близько

15 перевірок різними державними органами. Існують навіть випадки, коли в ролі рейдерів виступають державні чиновники, які, зловживаючи своїм посадовим становищем, здійснюють тиск на законних власників підприємств, тим самим спонукаючи останніх передати їм їх бізнес або продати його за безцінь. Поштовхом для появи рейдерства стало те, що в країні майже вся власність була перерозподілена під час приватизації. Виникла необхідність у пошуку нового механізму дешевого заволодіння власністю.

Таким чином, в Україні став формуватися ринок злиття та поглинання, з'явилися рейдерські компанії, а пізніше і компанії, які надають підприємствам послуги щодо захисту від недружніх поглинань. У роботі рейдерам допомагає те, що внаслідок приватизації власниками потужних підприємств стала значна кількість людей. Трапляються випадки, коли кількість акціонерів одного акціонерного товариства перевищує 5 тис. осіб і, як правило, на таких підприємствах контрольний пакет акцій нікому з акціонерів не належить, чим успішно і користуються рейдери. Спочатку за допомогою тих чи інших незаконних дій вони намагаються отримати контроль над корпоративними правами товариства, а вже через корпоративні права безперешкодно отримати контроль над майном товариства. Усі ці обставини в сукупності й призвели до появи такого явища як рейдерство. Однак подолати його можливо лише за наявності комплексного підходу до розв'язання проблеми та за наявності політичної волі. Зважаючи на досвід країн, у яких рейдерство стало пережитком минулого, можна з упевненістю стверджувати: щоб його подолати, потрібен тільки час.

Узагальнюючи попередні дослідження з цієї проблематики, слід зазначити, що рейдерами можуть бути:

1) окремі особи, які використовують корумпованість певних структур державної влади й управління та прагнуть заволодіти чужим житлом чи іншою власністю;

2) спеціальні фірми або групи людей, які об'єдналися з метою професійного зайняття рейдерством, в тому числі групи, що спеціалізуються на захопленні земель, квартир, підприємств, акцій тощо;

3) галузеві холдинги, які прагнуть усунення конкурентів у своїй сфері шляхом їхнього поглинання;

4) великі холдинги й фінансово-промислові групи, які знаходяться, як правило, в великих містах і володіють великими ресурсами й можливостями: скуповують землі, бізнес у різних галузях і все більш-менш цінне для збільшення своїх активів;

5) несумлінні керівники компаній, які мають доступ до особливо важливих для компанії документів, схем керування та активів;

6) бізнес-партнери або дрібні акціонери тощо [3].

Ефективними державними засобами запобігання рейдерству провідних країн світу є запровадження регулювання облікової системи ринку корпоративних цінних паперів. У багатьох розвинених країнах документарна форма існування цінних паперів поступово замінюється

бездокументарною. Це зумовлено здатністю бездокументарної форми прискорювати, спрощувати та здешевлювати розрахунки і рух цінних паперів від одного власника до іншого, а також збільшувати захист прав власника від можливих махінацій з його цінними паперами.

Установлення чітких і прозорих умов для здійснення бездокументарного обігу цінних паперів у депозитарній системі унеможливує існування «подвійних реєстрів», оскільки єдиний центральний депозитарій є суб'єктом, що веде і контролює реєстр власників іменних цінних паперів товариства. При цьому велика увага приділяється механізмам захисту від розкриття й розголошення інформації із системи депозитарного обліку емісійних цінних паперів і запровадженню обов'язкового використання електронного документообігу й електронного цифрового підпису.

У країнах із сталими ринковими відносинами практика рейдерства як процесів злиттів і поглинань набула цивілізованих форм, зокрема завдяки розвитку системи обліку корпоративних цінних паперів та корпоративного законодавства. Оскільки в Україні фактично відсутнє корпоративне законодавство, яке б регулювало поглинання акціонерних товариств (придбання значного пакета акцій), то на практиці це призводить до застосування різноманітних напівлегальних, тіньових схем рейдерських захоплень [4, с. 10].

Універсального способу захисту підприємства від рейдерства немає. Однак шанси рейдера на успішну атаку значно знижуються, якщо власник вчасно вибудує кілька ліній оборони, ретельно структурує систему власності, розробить способи прийняття рішень.

Практика свідчить, що найефективнішим від захоплення підприємства рейдерами є захист превентивного характеру. Його стратегічна мета – максимальне підвищення вартості захоплення підприємства для того, щоб зробити атаку рейдерів нерентабельною, а отже, недоцільною. Відповідно, власникові необхідно здійснити заходи, щоб перевести інтерес потенційного рейдера з площини корпоративного захоплення на цивілізований механізм об'єднання та поглинання. Для цього слід здійснити системну реструктуризацію бізнесу, що дасть змогу створити таку систему володіння і управління найбільш привабливими активами, яка зробить захоплення рейдерами підприємства нерентабельним бізнесом.

Найпростішими методами протистояння рейдерству є:

концентрація акціонерного капіталу або викуп частки в учасників, які не беруть участь у діяльності підприємства; постійний моніторинг змін у складі акціонерів; реструктуризація підрозділів зі зміною їх організаційно-правового статусу; контрольне скуповування акцій і додаткова емісія;

визначення правового статусу власності, здійснення переоцінки майна. В умовах значного ризику буде корисною реструктуризація власності з використання дочірніх структур, створення штучної заборгованості

підприємства і передача нерухомості та інших активів у позичку під кредитування;

недопущення виникнення та прострочення кредиторської заборгованості;

удосконалення роботи менеджменту та персоналу (недопущення конфліктних ситуацій, протиправного звільнення працівників тощо);

узгодження установчих документів чинному законодавству, правильне оформлення документації;

прийняття положення про комерційну таємницю та конфіденційну інформацію, щоб інформація про стан підприємства не надавалася стороннім особам;

підвищення культури суб'єктів господарювання (прозорі конкурентні відносини, підтримання ділової репутації тощо);

використання в службі економічної безпеки способів і методів конкурентної розвідки;

залучення громадськості й засобів масової інформації до боротьби з рейдерством.

Найголовніше в суспільстві потрібно цілеспрямовано формувати непримириме ставлення до фактів протиправного захоплення суб'єктів підприємницької діяльності, а також залучати до цього громадські організації.

Таким чином запропоновані заходи, на наш погляд, сприятимуть підвищенню ефективності боротьби з рейдерством в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вільна енциклопедія Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://uk.wikipedia.org/wiki/>.

2. Дорошук А. А. Система регулювання рейдерства в Україні / А. А. Дорошук, М. В. Трибуха // Економіка : реалії часу. – 2011. – № 1. – С. 170–176.

3. Грек Б. М. Поняття та історичні передумови розвитку рейдерства в Україні / Б. М. Грек, Т. Б. Грек [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stattionline.org.ua/index.php/pravo/advokat/320>.

4. Хоружий С. Про деякі проблеми ринку цінних паперів / С. Хоружий // Фінансові ризики. – 2000. – № 2. – С. 5–13.

5. Аналитический обзор Центра исследований корпоративных отношений «Рейдерство в Украине: проблемы и пути решения» [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

http://www.advisers.ru/file/advisers/rejdery_Ukraina.pdf.